

STEČAJ NAD IMOVINOM OSTAVIOCA (ZAOSTAVŠTINOM) KAO OBLIK LIČNOG STEČAJA**

Sažetak

Stečaj nad imovinom ostavioca je oblik ličnog stečaja. Ovaj institut sadrži niz specifičnosti koje ga, po pojedinim elementima, odvajaju od ličnog stečaja. Međutim, veći deo pravila ličnog stečaja se mora primenjivati i kod ovog oblika stečaja, s obzirom na status ostavioca, njegove imovine i naslednika. Da bi, uopšte, mogli da definišemo primenu pravila ličnog stečaja kod stečaja nad imovinom ostavioca, moramo poći od osnovnih pravila naslednog prava koja se tiču prihvatanja nasleđa i dugova zaostavštine. Isto tako, moraju se definisati i bitni elementi sa stanovišta pravila ličnog stečaja, a to je status ostavioca pre smrti, izvor nastanka potraživanja poverilaca, status zaostavštine, kao i eventualna mogućnost vođenja posebnog ličnog stečaja protiv naslednika. U radu se posvećuje pažnja i nemačkom zakonodavstvu, kao i zakonodavstvu Sjedinjenih Američkih Država u ovoj oblasti.

Ključne reči: lični stečaj, imovina ostavioca, prihvatanje nasleđa, naslednik, poverioci, dužnik.

1. Uvodni deo

Stečaj nad imovinom ostavioca (koristićemo i termin stečaj nad zaostavštinom, koji je uobičajen) dovodi do postavljanja niza pitanja koja se tiču, pre svega, pravila stečajnog prava koja se, ovde, mogu primenjivati, zavisno od statusa i zanimanja ostavioca, a zatim i od toga šta čini dugove zaostavštine nastale do ostaviočeve smrti kao i od izjave naslednika da li će prihvatiti nasleđe ili ne, odnosno od njegovog statusa u odnosu na ostaviočeve, kao i na svoje poverioce. Kako se, po prirodi stvari, o stečaju nad imovinom ostavioca može govoriti samo kada su u pitanju fizička lica, trebalo bi da se primenjuju pravila ličnog stečaja (individualni stečaj ili stečaj potrošača, koji možemo nazvati i drugim terminima, u zavisnosti od statusa ostavioca). Inače, u srpskom stečajnom zakonodavstvu ne regulišu se ni ti stečaj nad imovinom ostavioca ni lični stečaj i to stvara dosta problema i inače, a ne samo kada se nasleđuje zaostavština sa dugovima. Ovde se postavlja i pitanje namirenja

* Doktor pravnih nauka, redovni profesor, naučni savetnik, Institut za uporedno pravo, Beograd, Srbija, e-mail: v.colovic@iup.rs

** Ovaj rad je napisan u okviru Programa istraživanja Instituta za uporedno pravo za 2020. godinu koji podržava Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja.

poverilaca ostavioca, tj. na koji način će se oni namiriti u stečajnom postupku ili na neki drugi način, izvršenjem na zaostavštini.

Pokušaćemo da odgovorimo na neka od najvažnijih pitanja u ovoj oblasti, a to su: da li se u ovom postupku mogu primenjivati sva pravila ličnog stečaja; da li se, u ovom slučaju, stečajni postupak vodi protiv imovine ostavioca ili naslednika koji prihvate nasleđe; šta predstavlja dugove zaostavštine i da li treba primenjivati posebna pravila kada su ostavioci preduzetnici ili članovi društva koji odgovaraju svojom imovinom za obaveze društva, odnosno kada su fizička lica koja se ne bave određenom privrednom delatnošću, kada se radi o potrošačima ili jednostavno građanima.

Pored analize pravila naslednog i stečajnog prava u pravnom sistemu Srbije, posvetićemo pažnju i nekim odredbama koje regulišu lični stečaj u Hrvatskoj, a naročito odredbama nemačkog zakonodavstva koje regulišu stečaj nad zaostavštinom kao i lični stečaj. Odgovarajuću pažnju ćemo posvetiti i zakonodavstvu Sjedinjenih Američkih Država (SAD), u kome se stečaj nad zaostavštinom ne reguliše na jedinstven način¹.

2. Prihvatanje nasleđa i dugovi zaostavštine

Ne možemo govoriti o stečaju nad zaostavštinom, a da ne analiziramo dejstvo prihvatanja nasleđa, jer se inače naslednik ne može javiti kao stečajni dužnik. Takođe, važno je odrediti da su dugovi zaostavštine dugovi ostavioca nastali do momenta njegove smrti.

U većini evropskih država, pa tako i u pravu Srbije, prihvaćen je sistem sticanja nasleđa *ipso iure*, odnosno u trenutku smrti ostavioca. U ovom sistemu, lica koja imaju pravo na nasleđivanje mogu da se, u određenom roku, odreknu nasleđa, tj. da daju negativnu nasledničku izjavu. Kako izjava ima retroaktivno dejstvo, smatra se da lice koje je dalo izjavu nikada nije ni bilo naslednik. S druge strane, lice se prihvata nasleđa pozitivnom nasledničkom izjavom koja, kao jednostrani akt, dovodi do konačnog nastanka naslednopravnog odnosa. Izjava potvrđuje stanje u momentu delacije, te tako ima deklarativno dejstvo.² Pozitivna naslednička izjava mora biti potpuna, s obzirom na načelo univerzalne sukcesije, tj. prelaska zaostavštine kao imovinskopravne celine na naslednika. Znači, naslednik stupa u sva prava i obaveze ostavioca, što dovodi do ostvarenja pravnog kontinuiteta. Nije dozvoljeno delimično prihvatanje pojedinih prava iz zaostavštine. Dakle, pozitivna naslednička izjava se odnosi na celo nasledstvo, zajedno sa svim pravima i obavezama (kao i dugovima) koji čine sadržinu tog nasledstva. Postoje i određeni izuzeci koji se odnose na kumulaciju različitih pravnih osnova pozivanja na nasleđe, kada naslednik može prihvatiti nasleđe po jednom osnovu, npr. po zakonu, a da ga se odrekne po drugom osnovu, odnosno, zaveštanju (Živojinović, 2015), ali tome nećemo posvećivati pažnju. Moramo reći da je pravo na odricanje od nasleđa akcesorno pravo, s obzirom na to da ono nastaje zajedno sa subjektivnim naslednim pravom. Smatra se da lice koje se odrekne nasleđa nikada nije bilo naslednik i da mu nikada nisu pripadala

¹ Misli se na većinu država SAD koje još uvek nisu prihvatile jedinstvena pravila kada je u pitanju stečaj nad zaostavštinom.

² U pojedinim zakonodavstvima kao što je austrijsko, koja prihvataju sistem sticanja zaostavštine uručenjem od strane suda, pozitivna naslednička izjava ima konstitutivno dejstvo.

nikakva naslednopravna ovlašćenja na zaostavštini (Krstić, 2008, p. 146). Iz toga možemo izvesti zaključak da negativna naslednička izjava ima konstitutivno dejstvo (u smislu da naslednik gubi svojstvo univerzalnog sukcesora *ex tunc*, uzimajući u obzir navedeno pravilo o momentu sticanja nasleđa). Znači, samo naslednik koji je dao pozitivnu nasledničku izjavu može biti stečajni dužnik.

2.1. Odvajanje zaostavštine od imovine naslednika

Kada zbog ostaviočevih dugova poverioci zaostavštine postave zahtev da se zaostavština odvoji od imovine naslednika, uspostavlja se posebni pravni režim na osnovu koga se nasledniku zabranjuje raspolaganje stvarima i pravima iz zaostavštine sve dok se ne naplate poverioci koji su to odvajanje zahtevali. Razlog što poverioci mogu da traže odvajanje zaostavštine od ostatka imovine naslednika jeste što i naslednik može imati poverioce koji sa svoje strane takođe mogu zahtevati naplatu dugova, odnosno pokretanje stečajnog postupka. Postavljanjem zahteva za odvajanje zaostavštine (tj. popis i procenu te imovine) od imovine naslednika, poveriočevi poverioci stiču pravo prvenstva u namirenju iz zaostavštine, tako da tek posle njih na red za namirenje iz zaostavštine dolaze drugi ostaviočevi poverioci, kao i poverioci naslednika. Ostaviočevi poverioci ne mogu da namire svoja potraživanja iz posebne imovine naslednika (Radović & Tešić, 2015, p. 189). Takođe, odgovornost ostavioca prema njegovim poveriocima (ako bi se uopšte na taj način moglo govoriti o tome) predmetno se ograničava na prava i stvari iz zaostavštine (Radović & Tešić, 2015, p. 190). Pravo da zahtevaju odvajanje zaostavštine imaju oni poverioci koji su verovatnim učinili postojanje svojih potraživanja i okolnosti da je naplata otežana ili da neće biti moguća. No, postoji izuzetak za poverioce čija su potraživanja obezbeđena založnim pravom, s obzirom na to da oni imaju pravo da zahtevaju odvajanje zaostavštine samo ako je vrednost stvari koja je obezbeđena navedenim pravom nedovoljna za namirenje (Radović & Tešić, 2015, p. 190). Naravno, sa stanovišta otvaranja ličnog stečaja, bitno je da poverioci mogu da dokažu postojanje potraživanja, kao i nemogućnost naplate.

2.2. Pojam i vrste dugova zaostavštine

Veoma je bitno definisati dugove zaostavštine zbog otvaranja stečaja i primene odgovarajućih pravila tog stečaja. Izdvojićemo tri definicije. Po prvoj, dugovi zaostavštine su dugovi naslednika koje on duguje na osnovu činjenice da je prihvatio nasleđe. Po drugoj, dugovi zaostavštine su iznosi koji će se isplatiti iz same zaostavštine, a na predlog poverilaca. Tada govorimo o ograničenoj odgovornosti naslednika i o izdvajanju zaostavštine od imovine naslednika. Najzad, po trećoj definiciji, dugovi zaostavštine predstavljaju sadržinu zahteva koji su podneti ili usmereni protiv ostavioca, zatim naslednika i same zaostavštine (Marković, 1968, pp. 93-94). Sve tri definicije sadrže elemente koji mogu biti sastavni deo jedne definicije dugova zaostavštine. Ti elementi su: prihvatanje nasleđa, predlog ostaviočevih poverilaca, odvajanje zaostavštine iz imovine naslednika i isplata dugova iz zaostavštine.

Razlikujemo i tri osnovne vrste dugova zaostavštine: dugove ostavioca ili nasleđene dugove, dugove otvorenog ostavinskog postupka i troškove likvidacije zaostavštine. Dugovi ostavioca, nastali do momenta njegove smrti, mogu biti imovinske obaveze ostavioca koje mogu biti predmet nasleđivanja, ali i druge obaveze, kao što su neplaćeni porez, neplaćene kazne, neplaćeni alimentacioni iznosi, troškovi lečenja itd. Sa stanovišta otvaranja stečaja nad zaostavštinom, opisani troškovi su najinteresantniji. U dugove otvorenog ostavinskog postupka ulaze troškovi sahrane ostavioca, troškovi izvršenja testamenta (proglašenja i izvršenja testamenta), zahtevi nužnih naslednika, ako je ostavilac odredio da im se nasleđe isplati u novcu ili nekoj generičnoj stvari, zahtev testamentalnog naslednika, u slučaju da mu je testamentom ostavljena jedna ili više tačno određenih stvari ili prava, budući da postaje poverilac zaostavštine ako mu je ostavljena neka generična stvar ili novac, obaveze iz legata i naloga, jer se radi o samostalnim teretima na zaostavštini, i porez na nasleđe koji nastaje u momentu smrti ostavioca, ali se njegov iznos utvrđuje kasnije. Troškovi likvidacije zaostavštine nastaju nakon otvaranja nasleđa. Radi se o troškovima koji nastaju u okviru upravljanja zaostavštinom, kao i o troškovima ostavinskog postupka (Marković, 1968, pp. 100-102).

U vezi sa prihvatanjem nasleđa i dugovima zaostavštine po Zakonu o nasleđivanju Republike Srbije (dalje: ZON), naslednik odgovara za dugove ostavioca do visine vrednosti nasleđene imovine (član 222). Vrednost imovine koja predstavlja nasleđe određuje se po stanju u momentu smrti ostavioca. Za dugove ostavioca odgovaraju svi naslednici. ZON predviđa da će naslednik odgovarati za dugove ostavioca i nasleđenom i svojom imovinom, koja je u stvari imovina koju je on dobio od ostavioca po nekom drugom osnovu (za života ostavioca). Naslednik koji je dao negativnu nasledničku izjavu ne odgovara za dugove ostavioca. U slučaju da se naslednik odrekao nasleđa u korist drugog naslednika, ne treba da odgovara ni za dugove ostavioca. Tada će za te dugove odgovarati naslednik u čiju se korist odrekao nasleđa.

Što se tiče poverilaca ostavioca, oni mogu da, u roku od tri meseca od dana otvaranja nasleđa, zahtevaju da se imovina ostavioca odvoji od imovine naslednika (čl. 225, st. 1 i 2 ZON). Tada naslednik ne može raspolagati imovinom ostavioca sve dok se poverioci, koji su zahtevali navedeno, ne naplate iz te imovine. Znači, po ZON-u naslednik za ostaviočeve dugove odgovara srazmerno nasleđenoj imovini, odnosno nasleđnom delu. ZON ne određuje ni rok u kome poverioci, sudskim putem, mogu da potražuju potraživanja od naslednika, pa se tako primenjuju rokovi koji bi važili za naplatu potraživanja od ostavioca, s obzirom na to da po pravilima univerzalne sukcesije naslednici zauzimaju mesto ostavioca (Miletić, 2016).

2.2.1. Status legata i nužnog dela

U slučaju da naslednik treba da izvrši legat, odnosno da isplati nužnom nasledniku njegov deo, tada se postavlja pitanje da li legat i nužni deo predstavljaju deo pasive zaostavštine ili ne. Po jednom shvatanju legat i nužni deo predstavljaju pasivu zaostavštine, a po drugom legat i nužni deo ne mogu da dovedu do prezaduženosti. Pitanje je od značaja, jer se, kao što smo istakli, stečaj otvara samo onda kada se iz aktive zaostavštine

ne mogu namiriti potraživanja poverilaca nastala do smrti ostavioca (Đurđević, 2012, p. 14). S obzirom na pojmove legata i nužnog dela i činjenicu da se njima vrši raspodela zaostavštine (Đurđević, 2012, pp. 14-15), sigurno je da ovi instituti ne mogu biti dugovi zaostavštine. Tako, kada je stečajni dužnik ostavilac koji je bio preduzetnik, može se postaviti pitanje statusa stvari koje je koristio za obavljanje svoje preduzetničke delatnosti, a koje ulaze u zaostavštinu. Moguće je da naslednici nastave da obavljaju navedenu delatnost, kao i da ostvaruju prihode, pogotovu ako preduzetnik nije bio prezadužen zbog lošeg poslovanja, nego iz drugih razloga (na primer, kao potrošač). U ovoj situaciji u nemačkom zakonodavstvu se smatra da treba predvideti da će naslednici nastaviti da obavljaju preduzetničku delatnost, kao i prihode koje bi mogli ostvariti, a koji se mogu uključiti u aktivu zaostavštine (Đurđević, 2012, p. 15). To bi značilo da dugovi ostavioca koji ne potiču iz preduzetničke delatnosti mogu biti namireni u postupku stečaja nad zaostavštinom iz prihoda koje njegovi naslednici ostvaruju u toku postupka stečaja nastavivši sa istom delatnošću.

3. Osnovna pravila koja se primenjuju u postupku ličnog stečaja

Stečaj nad imovinom ostavioca može da se vodi samo uz primenu pravila ličnog stečaja, u kome se primenjuju pravila „opšteg“ stečajnog postupka, pri čemu razlike u statusu fizičkih i pravnih lica utiču da se pravila koja se primenjuju u postupku ličnog stečaja ne mogu primenjivati u stečaju protiv pravnih lica. Na primer, jedna od osnovnih karakteristika ličnog stečaja jeste da se sprovodi nad imovinom fizičkog lica, a ne nad samim licem ili protiv lica, dok se stečaj pravnih lica vodi nad tim licima, koja se gase nakon okončanja stečajnog postupka. Bitnu razliku predstavlja i to što kod ličnog stečaja ne može da se govori o neuspehu poslovanja (osim kad je u pitanju stečaj preduzetnika) a, pored toga, potrebno je obezbediti odgovarajuću dužnikovu potrošnju, zbog čega mu se dozvoljava da delimično raspolaže svojom imovinom. Navedeni izuzeci ne postoje u korporativnom stečaju. U zavisnosti od dugovanja dužnika pojedinca, zavisice i nivo potrošnje, što je veoma bitno kad govorimo o cilju ličnog stečaja (White, 2011, p. 21). Moramo reći da se kod ličnog stečaja primenjuju pravila koja se mogu primeniti kada su u pitanju stečajni dužnici prema kojima poverioci imaju potraživanja, ali ne i kada su u pitanju naslednici koji su prihvatili nasleđe. No, i u tom slučaju postoje izuzeci.

Inače, razlikujemo tri grupe fizičkih lica protiv kojih se može voditi lični stečaj. Prvu grupu predstavljaju preduzetnici (fizička lica koja se bave privrednom delatnošću), drugu grupu predstavljaju članovi ortačkih i komanditnih društava (tj. ortaci i komplementari), koji neograničeno (solidarno, ako ih ima više u društvu) svojom privatnom imovinom odgovaraju za obaveze društva, a treću grupu čine sva ostala fizička lica, tj. potrošači. Praktično, sva navedena lica mogu biti ostavioci, tako da je moguće pokrenuti stečaj nad njihovom imovinom koja predstavlja zaostavštinu. Kod stečaja preduzetnika je bitno pomenuti institut lične uprave, koja se odnosi na raspolaganje preduzetnika sopstvenom imovinom za vreme stečajnog postupka. U ranijem stečajnom zakonodavstvu Srbije bio je predviđen stečaj preduzetnika, a sada ne. Komplementari i ortaci odgovaraju svojom privatnom imovinom za obaveze društva (Čolović, 2010, p. 156). Njihov položaj je specifičan

u odnosu na status drugih članova društva koji odgovaraju do visine uloženog kapitala. Znači, komplementari i ortaci su lično odgovorni članovi društava lica (Eraković, 1997, p. 24). Inače, ako u društvu lica ima više komplementara, odnosno ortaka, oni odgovaraju neograničeno solidarno. Takva odgovornost navedenih lica se zahteva po pravilima izvršnog postupka, koja se primenjuju na izvršenje nad imovinom fizičkih lica, a u korist stečajne mase. U pojedinim zemljama koje regulišu stečaj fizičkih lica, može se zahtevati odvojeno pokretanje stečajnog postupka nad posebnom imovinom ortaka i komplementara, bez obzira na to što solidarno odgovaraju za obaveze društva čiji su članovi (Velimirović, 2004, p. 42). U zakonodavstvu Republike Srpske je, na primer, predviđen stečaj komplementara i ortaka. Kad govorimo o stečaju potrošača, praktično govorimo o „klasičnom“ ličnom stečaju.

3.1. Modeli ličnog stečaja

Dva osnovna modela ličnog stečaja su anglosaksonski i kontinentalni, ali se ne mogu precizno odvojiti pravila koja bi bila karakteristična za jedan ili za drugi model (detaljno u Radović, 2006). Ipak ćemo pomenuti neke karakteristike ova dva modela. U zakonodavstvu SAD, koje se može smatrati jednim od predstavnika anglosaksonskog pravnog sistema, kod ličnog stečaja omogućen je automatski otpust dugova, ali uz zamenu za slobodno raspolaganje i podelu neizuzete imovine u korist poverilaca. Naime, kada govorimo o neizuzetoj imovini, govorimo o imovini dužnika koja predstavlja stečajnu masu, za razliku od izuzete imovine koja služi u lične svrhe dužnika i koja ne može biti predmet raspolaganja u stečajnom postupku (Bodul, 2011, pp. 355-356). U Engleskoj i Velsu, po odredbama *Enterprise Act*-a iz 2002. godine (izmenjen *Insolvency Act* iz 1986), utvrđuje se da su dugovi automatski otpušteni kad protekne period od godinu dana, što predstavlja veliku povoljnost za dužnike (Bodul, 2011, p. 357).

S druge strane, osnovna karakteristika kontinentalnog modela jeste poravnanje, odnosno nagodba između dužnika i poverilaca. Na primer, u Švedskoj, s obzirom na to da su dužnici u posedu samo izuzete imovine, troškove postupka pokrivaju organi koji vode postupke ličnih stečajeva, tako da ne postoji problem namirenja troškova od strane dužnika. U ovoj zemlji, dužnici direktno isplaćuju potraživanja poveriocima, tako da su ti poverioci praktično poverenici koji kontrolišu dužnika (Bodul, 2011, pp. 364-365). Iz ovih nekoliko karakteristika vidimo osnovnu svrhu vođenja ličnog stečaja, a ona se sastoji u zaštiti i dužnika i poverilaca.

3.2. Karakteristike ličnog stečaja u nemačkom i američkom stečajnom zakonodavstvu

U nemačkom zakonodavstvu se uređuje i lični stečaj i stečaj nad ostaviočevom imovinom. Nemački Zakon o stečaju (*Insolvenzordnung* - InsO) iz 1994. godine predviđa lični stečaj za potrošače i tzv. „male“ preduzetnike. „Mali“ preduzetnici su lica koja se više ne bave privrednom delatnošću i koja imaju manje od dvadeset poverilaca. Inače, pravila ličnog stečaja sadrže pojedina drugačija rešenja od opšteg stečajnog postupka, koji se primenjuje na druge kategorije fizičkih lica (Garašić, 2011, p. 1493). Jedna od najbitnijih karakteristika ličnog stečaja odnosi se na mogućnost prethodnog pokušaja vansudskog

poravnanja između dužnika i poverilaca. Dužnik mora i da dokaže da je prethodno pokušano vansudsko poravnanje sa poveriocima u poslednjih šest meseci pre podnošenja predloga za pokretanje postupka ličnog stečaja (Remmert, 2002, p. 8). Ako je neko od poverilaca podneo predlog za pokretanje postupka ličnog stečaja, sud mora omogućiti dužniku da i on podnese taj predlog, s tim što, ako to učini, mora pokušati prethodno da zaključi vansudsko poravnanje sa poveriocima (čl. 306, st. 3, reč. 1-3 InsO). Vansudsko poravnanje ima dejstvo vansudske nagodbe i svi poverioci moraju da se saglase sa njegovom sadržinom.

U slučaju da je propao pokušaj zaključenja vansudskog poravnanja, pokreće se postupak ličnog stečaja, u kome je moguće da dođe do zaključenja sudskog poravnanja. Naime, ako predlog za pokretanje postupka ličnog stečaja sadrži sve potrebne dokumente, sud će plan za regulisanje dužnikovih obaveza dostaviti poveriocima, kao i popis dužnikove imovine sa pozivom da se u prekluzivnom roku od mesec dana izjasne o svim dostavljenim dokumentima, kao i o planu (čl. 307, st. 1, reč. 1-2 InsO). Ukoliko je više od polovine poverilaca dalo pristanak na plan i ako iznos njihovih potraživanja prelazi polovinu ukupnog iznosa potraživanja svih poverilaca, tada, na predlog nekog od poverilaca ili samog dužnika, sud može doneti odluku o odobrenju plana, što znači da protivljenje nekog od poverilaca nema nikakvo dejstvo na usvajanje plana (Garašić, 2011, pp. 1496-1499). Ako se proceni da plan neće biti prihvaćen, ne mora da bude razmatran (član 306, st. 3, reč. 3 InsO). Prihvaćeni plan ima snagu sudskog poravnanja. U slučaju da plan nije prihvaćen, nastavlja se posebni stečajni postupak.

Sud može u stečajnom postupku da donese odluku o oslobođenju dužnika od preostalih dugova u slučaju da mu je određen rok da povereniku uplati iznos koji po visini odgovara onom iznosu koji bi se dobio unovčenjem stečajne mase za namirenje poverilaca (čl. 314, st. 2, reč. 1 InsO). Sud neće doneti navedenu odluku u slučaju da ni u dodatnom roku od dve nedelje dužnik ne uplati odgovarajući iznos (čl. 314, st. 2, reč. 2-3 InsO). Inače, dužnik mora u momentu podnošenja predloga za pokretanje postupka ličnog stečaja da se izjasni da li želi da koristi navedeni institut (čl. 305, st. 1, br. 2 InsO).

U pravu SAD na lični stečaj se primenjuju poglavlja 7 i 13 Stečajnog zakonika iz 1978. (*Bankruptcy Code*). Odredbe poglavlja 7 dozvoljavaju tzv. „novi početak“ (*fresh start*), tj. praktično se radi o mogućnosti da se dužniku ostavi deo imovine (za novi početak), a da će se iz njegove ostale imovine platiti, tj. likvidirati njegovi dugovi prema poveriocima (Hirsch, 1994, pp. 175-176). Smatramo da ovo pravilo ne bi moglo naći mesta u postupku ličnog stečaja, imajući u vidu da se radi o imovini umrlog lica. Poglavlje 7 se, inače, primenjuje na 70% ličnih stečajeva koji se otvaraju u SAD. S druge strane, poglavlje 13 istog akta omogućava potrošaču da izbegne direktno namirenje potraživanja iz njegove imovine u zamenu za isplatu dugova u periodu od pet godina (Dick & Lehnert, 2007, p. 4). Što se tiče stečaja nad imovinom ostavioca, poglavlje 7 predviđa da će se stečajni postupak nastaviti bez obzira na smrt dužnika ili stečajnog upravnika. Naime, imenovaće se poverenik koji će se starati da se stečajna masa prebaci u ostavinsku masu (Swanson, 1987, p. 443). Ukoliko je umrli ostavio testament, njegova poslednja volja neće uticati na stečajni postupak (Swanson, 1987, p. 443). Ova pravila poglavlja 7 se primenjuju samo ako je protiv ostavioca pokrenut postupak ličnog stečaja za njegovog života.

4. Posebna pravila u postupku stečaja nad imovinom ostavioca

Prilikom definisanja i regulisanja stečaja nad imovinom ostavioca treba imati u vidu niz specifičnosti koje bi morale da budu regulisane na poseban način. To se odnosi na sledeće: 1. stečajni dužnik je naslednik ostavioca, a kako ostavilac ne može da bude titular prava, jedino je moguća situacija da dužnik bude naslednik; 2. ako naslednika nema ili nije poznat ili se niko od naslednika nije prihvatio nasleđa, stečajni dužnik, koji će biti imenovan odlukom suda, biće staralac imovine ostavioca; 3. iako je naslednik stečajni dužnik, stečajnu masu će predstavljati samo ona imovina koju je nasledio; 4. poverioci koji prijavljuju potraživanja su poverioci ostavioca, budući da su njihova potraživanja (dugovi ostavioca) nastali za njegovog života; 5. u zavisnosti od statusa ostavioca (preduzetnik, član privrednog društva ili potrošač), zavisila bi i pravila u ovom postupku.

4.1. Rešenja prihvaćena u pravima Nemačke, Sjedinjenih Američkih Država i Australije

Nemačko stečajno zakonodavstvo (InsO) reguliše stečaj nad zaostavštinom. Isključivu nadležnost za pokretanje stečajnog postupka nad zaostavštinom ima sud po mestu prebivališta ostavioca. Ako je ostavilac imao poslovno sedište u nekom drugom mestu, tada je za pokretanje stečajnog postupka nadležan sud koji se nalazi u tom mestu (čl. 315 InsO). Stečaj nad zaostavštinom može biti pokrenut i pre nego što se naslednik prihvatio nasleđa, a ako naslednika ima više, stečaj se može otvoriti i nakon podele zaostavštine. Stečaj se otvara nad celokupnom zaostavštinom i ne može se otvoriti u odnosu na jedan njen deo (čl. 316 InsO). Otvaranje stečaja nad zaostavštinom može da predloži bilo koji naslednik, lice koje se stara o ostaviočevoj imovini, izvršilac koji ima pravo da upravlja zaostavštinom, kao i bilo koji poverilac zaostavštine. Mi bismo dodali – i poverilac ostavioca. U slučaju da predlog za pokretanje stečajnog postupka ne podnose svi naslednici, on se može usvojiti ako sud dokaže stečajni razlog. U tom slučaju, sud će saslušati sve naslednike koji nisu predložili pokretanje ovog postupka. U čl. 317 InsO-a regulisana su kontradiktorna pravila saslušanja izvršioca zaduženog za upravljanje imovinom ostavioca u slučaju kada je predlog podneo naslednik i naslednika, ako je predlog podneo izvršilac. Poverioci mogu da podnesu predlog za pokretanje stečajnog postupka u roku od dve godine od dana prihvatanja nasleđa od strane naslednika (čl. 319 InsO).

Razlozi za pokretanje stečajnog postupka mogu biti insolventnost i prezaduženost. Ako predlog za pokretanje ovog postupka traže naslednik, staralac imovine ili izvršilac, tada i nastupajuća insolventnost može biti stečajni razlog (čl. 320 InsO). Najzad, poverioci mogu postaviti samo zahteve za potraživanjima koja se odnose na imovinu ostavioca (član 325 InsO).

Odredbama čl. 324 InsO-a posebno se definišu i troškovi koji će se nadoknaditi iz ostavinske mase (Schmidt, 2016, pp. 2343-2377). Nije ih potrebno navoditi, budući da se radi o opštim pravilima koja se primenjuju u stečajnom postupku.

U pravu SAD stečaj nad zaostavštinom ostavioca reguliše se prema Jedinostvenom ostavinskom zakoniku (*Uniform Probate Code*) iz 1969. godine. Akt treba da služi kao model za prenošenje imovine ostavioca naslednicima, kao i drugim licima (poveriocima), a pored

toga reguliše upravljanje kako zaostavštinom koja je predmet ostavinskog postupka tako i imovinom koja se direktno predaje naslednicima bez tog postupka. Izdvojićemo samo dva zanimljiva pravila koja se tiču poverilaca. Naime, poverioci moraju da podnesu zahtev za naplatu potraživanja u roku jedne godine od smrti ostavioca da ne bi izgubili to svoje pravo. Podnošenje zahteva još ne znači da će se i voditi stečajni postupak. Navedeni akt stavlja poveriocima na teret još jednu obavezu, a to je da moraju steći saznanje o činjenici smrti ostavioca (njihovog dužnika), što znači da ne postoji obaveza da oni budu službeno obavješteni o tome (Gagliardi, 2007, pp. 829-831).

Značajne odredbe koje regulišu stečaj nad imovinom ostavioca sadrži i Zakon o stečaju Australije. Pažnju zaslužuju dve odredbe. Pre svega, ovaj zakon predviđa situaciju kad je dužnik umro nakon što su poverioci podneli zahtev za otvaranje stečaja, ali pre nego što je sud odlučio o tome, kada sud može doneti meru privremenog oduzimanja imovine ostavioca (čl. 245). Osim toga, po odredbi čl. 247 navedenog zakona lice koje upravlja imovinom ostavioca može zahtevati da ga sud imenuje za stečajnog upravnika ako je ostavilac insolventan, odnosno ako su ispunjeni uslovi za pokretanje stečaja (Lane, 2020).

4.2. Definisanja statusa stečajne mase i statusa ostavioca kao osnova pravnog regulisanja stečaja nad zaostavštinom ostavioca

Ne bi trebalo da bude sporno da su osnovne specifičnosti koje bi trebalo da budu osnov regulisanja stečaja nad imovinom ostavioca povezane sa pitanjima naslednika i staraoca (izvršioca) imovine ostavioca kao stečajnih dužnika, zatim određivanja ostaviočevih poverilaca, kao i imovine kojom će naslednik odgovarati za dugove, odnosno, koja će predstavljati stečajnu masu. Pored toga, trebalo bi posvetiti pažnju kako statusu i zanimanju ostavioca koje je imao za života tako i nekim drugim pitanjima od važnosti za ovaj oblik stečaja.

Pre svega, ovde se postavlja pitanje statusa stečajne mase, kao i to da li će činjenica vođenja stečajnog postupka imati uticaja na status naslednika, nezavisno od instituta odvajanja zaostavštine od ostale imovine naslednika. U tom smislu interesantna su neka rešenja iz Zakona o stečaju potrošača Republike Hrvatske (dalje: ZSPH), koja regulišu posledice smrti dužnika-ostavioca protiv kojeg je već bio pokrenut postupak ličnog stečaja. Naime, po ZSPH-u, smrt potrošača će imati različita dejstva u zavisnosti od toga u kojoj fazi se stečajni postupak nalazi. Ako je lice umrlo pre donošenja rešenja o otvaranju stečajnog postupka, tada će sud doneti rešenje o njegovoj obustavi. Suprotno, ako lice umre nakon donošenja navedenog rešenja, kada se stečajni postupak, inače, sprovodi, tada se stečajni postupak nastavlja protiv stečajne mase (slično kao u australijskom zakonodavstvu). Po rešenjima u ZSPH-u, u ime i za račun stečajne mase se mogu voditi postupci ako po odredbama ovog zakona, kao i Stečajnog zakona Hrvatske nije drugačije određeno. Znači, stečajna masa, po ovom rešenju, može da bude nosilac prava svojine i drugih stvarnih prava. Ukoliko do smrti lica dođe prilikom donošenja rešenja o zaključenju stečajnog postupka, sud će u izreci tog rešenja odrediti da se eventualni ostatak iz stečajne mase prenese u ostavinsku masu umrlog lica-dužnika (Hrastinski Jurčec, Baran & Marković, 2019, pp. 30-31). Donošenje rešenja o otvaranju stečajnog postupka izaziva određene procesne i

materijalne posledice. Zbog toga je važno da se u slučaju smrti potrošača završi stečajni postupak tako što će se sprovesti nad stečajnom masom. Čak i u slučaju da se naslednici prihvate nasleđa, ovaj stečajni postupak mora da se sprovede na navedeni način. U toku stečajnog postupka, potrošač ne može da zahteva da mu se, pre završetka stečajnog postupka, prenesu stvari i prava koja čine stečajnu masu. Taj zahtev ne mogu postaviti ni naslednici. Nakon završetka stečajnog postupka, eventualni ostatak stečajne mase prelazi na naslednike, kao što bi taj ostatak bio prenet i na potrošača da je živ u tom momentu. Da bi naslednici ostvarili navedeno pravo, mora da se unovči stečajna masa i namire poverioci. Vidimo da je odredbama ZSPH-a stečajnoj masi priznata stranačka sposobnost, s obzirom na to da se protiv nje može voditi stečajni postupak. Znači, stečajna masa je stranka u postupku, jer je potrebno završiti stečajni postupak nad imovinom dužnika-potrošača, kako bi se očuvala prava poverilaca (Hrastinski Jurčec, Baran & Marković, 2019, pp. 40-41). Opisano rešenje je predviđeno zbog zaštite poverilaca.

U američkoj teoriji se, međutim, postavlja pravilo da se mora definisati pravna priroda stečajne mase da bismo mogli da definišemo status imovine ostavioca koja će, možemo to reći, biti predmet stečajnog postupka. Da li stečajna masa predstavlja skup imovinskih interesa, što je, uostalom, i zaostavština ili moramo posmatrati stečajnu masu kao pravno lice kod kojeg su imovinski interesi analogni interesima korporacije, partnerstva ili samog fizičkog lica (McJohn, 1994, pp. 465-466)? Moramo reći da stečajna masa ne može da bude stranka, s obzirom na to da nije subjekt u postupku. Imovina mora da ima titulara. U slučaju smrti potrošača, stečajna masa (imovina dužnika) gubi titulara, pa, samim tim, protiv nje ne može da bude vođen stečajni postupak. Ovde moramo da pomenemo prodaju stečajnog dužnika koja je regulisana u zakonodavstvu Srbije. Zakon o stečaju Republike Srbije (dalje: ZS) definiše pravne posledice te prodaje, budući da se stečajni postupak u odnosu na dužnika obustavlja. Stečajna masa se registruje u registru privrednih subjekata i zastupa je stečajni upravnik. Imovina stečajnog dužnika koja nije bila predmet procene kod prodaje, kao i novac koji je dobijen prodajom stečajnog dužnika, ulazi u stečajnu masu. Znači, stečajni postupak se u odnosu na stečajnu masu nastavlja (član 136), ali je zastupa stečajni upravnik. Po ovoj odredbi ZS-a, stečajnu masu možemo definisati kao skup imovinskih interesa.

Osim definisanja imovine ostavioca kao stečajne mase, pitanje statusa ostavioca takođe zahteva analizu. Kao što smo rekli, ostavilac pre smrti može biti preduzetnik, član društva ili potrošač. Ovde bi trebalo ispitati značaj primene dva instituta koja se odnose samo na ostavioca koji je u položaju dužnika. Ti instituti su lična uprava i oslobođenje od preostalih dugova koje je regulisano u nemačkom zakonodavstvu. Lična uprava omogućava dužniku da, za vreme trajanja stečajnog postupka protiv njega, može raspolagati i upravljati svojom imovinom, koja predstavlja stečajnu masu. Iako dužnik može upravljati svojom imovinom, ipak se imenuje stečajni upravnik, s obzirom na to da je za određene radnje dužnika potrebna saglasnost stečajnog upravnika. Lična uprava umanjuje posledice otvaranja stečajnog postupka. Isti institut bio je ranije predviđen u stečajnom zakonodavstvu Srbije kad je regulisan stečaj preduzetnika, ali on ne bi mogao da se primeni u postupku stečaja nad imovinom ostavioca, osim u slučaju kada se naslednicima dozvoljava da koriste stvari, odnosno upravljaju stvarima kojima je ostavilac obavljao preduzetničku delatnost. Njihovo

pravo korišćenja i upotrebe stvari iz zaostavštine izvire iz delatnosti ostavioca kojom se on bavio pre smrti, a naslednici obavljaju delatnost kako bi bila namirena potraživanja (Čolović & Milijević, 2020, pp. 364-365). Kad je u pitanju oslobođenje od preostalih dugova, takođe mislimo da ovaj institut ne bi bio primenljiv u postupku stečaja nad imovinom ostavioca, s obzirom na to da naslednik odgovara u okviru vrednosti zaostavštine.

Znači, iako je stečaj nad imovinom ostavioca lični stečaj, ne mogu se sva pravila primenjivati, budući da je osnovni cilj stečaja nad zaostavštinom namirenje poverilaca, dok je osnovni cilj ličnog stečaja novi finansijski početak, odnosno rehabilitacija dužnika. Postoji i drugi cilj koji se odnosi na pružanje mogućnosti dužniku da se vrati na kreditno tržište, kako bi se ponovo zaduživao (Opačić, 2011, p. 70).

5. Zaključak

Jedno od bitnih pitanja u ovoj oblasti odnosi se na zakon koji bi trebalo da reguliše stečaj nad zaostavštinom ostavioca. Kao što smo videli, InsO reguliše ovo pitanje na opšti način, uzimajući u obzir većinu karakteristika navedenog stečaja. Ali kako je ovaj stečaj moguće voditi samo protiv fizičkih lica (bez obzira na to ko može biti stečajni dužnik), možda bi bilo uputnije da se ova materija reguliše zakonom koji bi regulisao stečaj fizičkih lica koji, još uvek, nije donesen u Srbiji.

U stečajnom zakonodavstvu Republike Srbije nije predviđen institut stečaja nad zaostavštinom. To, naravno, dovodi u neravnotežan položaj ostaviočeve poverioce, kojima bi vođenje stečaja nad zaostavštinom omogućilo delimično namirenje. U nedostatku drugog rešenja, poverioci pokreću izvršne postupke, ali i na taj način, kao što ukazuje Đurđević (2012), nije moguće izbeći to da će faktički biti u nejednakom položaju.

Smatramo da mnoga od navedenih pravila koja se primenjuju u stečajnom postupku protiv fizičkih lica ne bi mogla da se primenjuju kada je u pitanju stečaj nad imovinom ostavioca. Razlog je taj što položaj naslednika ne može biti identičan položaju lica čiju je imovinu nasledio. Pored toga postoje teškoće da se neka od opisanih pravila primene na različite kategorije dužnika-ostavilaca. Tako pravila iz nemačkog prava koja se odnose na ličnu upravu ne bi mogla da se primenjuju kada je u pitanju preduzetnik. Takođe, ne bi bilo moguće primeniti institut oslobođenja od preostalih dugova kod stečaja potrošača. Takođe, postoje i neke specifičnosti stečaja nad imovinom lično odgovornih članova društava lica, koja dovode u pitanje jednako regulisanje ličnog stečaja i stečaja nad zaostavštinom ostavioca.

Literatura

- Bodul, D. 2011. *Osobni stečaj: globalni trend i hrvatska perspektiva. Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci*, 32(1), pp. 351-379.
- Čolović, V. 2010. *Stečajno pravo*. Banja Luka: Panevropski univerzitet Apeiron.
- Čolović, V. & Milijević, N. 2020. *Stečaj: teorija-praksa*. Banja Luka: Udruženje pravnikâ Republike Srpske.

- Đurđević, D. 2012. Stečaj nad zaostavštinom. *Pravo i privreda*, 1-3, pp. 9-27.
- Eraković, A. 1997. *Stečajni zakon s komentarom i primjerima*. Zagreb: RRiF.
- Gagliardi, E. H. 2007. Remembering the Creditor at Death: Aligning Probate and Nonprobate Transfers. *Real Property, Probate and Trust Journal*, 41, pp. 819-890.
- Garašić, J. 2011. Kako zakonski regulirati „osobni stečaj“ u Hrvatskoj. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 61(5), pp. 1487-1514.
- Hirsch, A. J. 1994. Inheritance and Bankruptcy: The Meaning of the „Fresh Start“. *Hastings Law Journal*, 45(2), pp. 175-248.
- Hrastinski Jurčec, Lj., Baran, N. & Marković, N. 2019. *Stečaj potrošača priručnik*. Zagreb: Pravosudna akademija.
- Krstić, N. 2008. Izjava o odricanju od nasleđa. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, 52, pp. 145-164.
- Marković, S. 1968. Dugovi zaostavštine i redosled njihove isplate. *Zbornik radova Pravno-ekonomskog fakulteta u Nišu*, 7, pp. 91- 110.
- McJohn, S. 1994. Person Or Property? On The Legal Nature Of The Bankruptcy Estate. *Emory Bankruptcy Developments Journal*, 10, pp. 465-518.
- Opačić, A. 2011. Regulativa individualnog stečaja u pravu Evropske unije. *Evropsko zakonodavstvo*, 37-38, pp. 67-77.
- Radović, V. 2006. *Stečaj nad imovinom fizičkog lica*. Beograd: Dosije.
- Radović, V. & Tešić, N. 2015. On Creditor's Supplemental Rights. *Annals FLB – Belgrade Law Review*, 3, pp. 141-169.
- Schmidt, A. (ed.). 2016. *Hamburger Kommentar zum Insolvenzrecht*, 6. Auflage. Carl Heymanns Verlag.
- Swanson, D. L. 1987. Bankruptcy-Probate and the twain shall meet. *Creighton Law Review*, 20, pp. 435-454.
- Velimirović, M. 2004. *Stečajno pravo*. Novi Sad: Symbol.
- White, M. J. 2011. Corporate and Personal Bankruptcy Law. *Annual Review of Law and Social Science*, 7, pp. 139-164.

Internet izvori

- Dick, A. & Lehnert, A. 2007. *Personal Bankruptcy and Credit Market Competition*, Federal Reserve Bank of New York, Staff Report no. 272. Dostupno na: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/60538/1/522102395.pdf>.
- Lane, M. 2020. *Australia: Deceased estates can be subject to the Bankruptcy Act, How family members/executors and creditors can solve debt matters*. Dostupno na: <https://www.mondaq.com/australia/insolvencybankruptcy/951676/deceased-estates-can-be-subject-to-the-bankruptcy-act>, (1. 9. 2020)
- Miletić, B. 2016. Rok za prijavu potraživanja od oglašanih naslednika sudskim putem. https://www.paragraf.rs/100pitanja/nasledjivanje/rok_za_prijavu_potrazivanja_od_oglasenih_naslednika_sudskim_putem.html, (30. 8. 2020).
- Remmert, A. 2002. Introduction to German Insolvency Law. Dostupno na: <http://www>.

justiz.nrw.de/WebPortal_en/projects/ieei/documents/public_papers/german_insolvency.pdf, (3. 9. 2020).

Živojinović, D. 2015. Pozitivna naslednička izjava u sistemu sticanja nasleđa *ipso iure*. Dostupno na: <http://www.jura.kg.ac.rs/gp/16/l/clanci/zivojinovic.htm>, (20. 8. 2020).

Pravni izvori

Bankruptcy Code US (Stečajni zakonik SAD), od 6. 11. 1978, poslednji amandmani 20. 4. 2005. Dostupno na: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/11>.

Insolvenzordnung (InsO) (Zakon o stečaju SR Nemačke) od 5. 10. 1994 (BGBl. I S. 2866), izmenjen poslednji put 23. 6. 2017, (BGBl. I S. 1693), m.W.v. 3. 1. 2018 Stand: 21. 4. 2018 aufgrund Gesetzes vom 13. 4. 2017 (BGBl. I S. 866). Dostupno na: <https://www.gesetze-im-internet.de/inso/BJNR286600994.html>.

Uniform Probate Code US (Jedinstveni ostavinski zakonik SAD). Dostupno na: www.law.cornell.edu/uniform/probate.

Zakon o nasleđivanju Republike Srbije – ZON, *Službeni glasnik RS*, br. 46/1995, 101/2003 – odluka USRS i 6/2015.

Zakon o stečaju potrošača Republike Hrvatske – ZSPH, *Narodne novine* br. 100/2015 i 67/2018.

Zakon o stečaju Republike Srbije – ZS, *Službeni glasnik RS* br. 104/2009, 99/2011 – dr. zakon, 71/2012 – odluka US, 83/2014, 113/2017, 44/2018 i 95/2018.

Vladimir Ž. Čolović, PhD

Full professor, Principal Research Fellow, Institute of Comparative Law, Belgrade, Serbia
e-mail: v.colovic@iup.rs

BANKRUPTCY OVER THE DECEASED'S ESTATE (INHERITANCE) AS A FORM OF PERSONAL BANKRUPTCY

Summary

Bankruptcy over the deceased's estate is one of the forms of personal bankruptcy. This institute contains a number of specifics that according to certain elements separate it from the personal bankruptcy. However, most of the rules of personal bankruptcy must apply to this form of bankruptcy, given the status of the deceased, his property and heirs. In order to be able to define the rules of personal bankruptcy in case of bankruptcy over the deceased's estate, we must start from the basic rules of inheritance law concerning the acceptance of inheritance and debts of inheritance. Also, important elements must be defined from the standpoint of the rules of the personal bankruptcy, namely the status of the deceased before death, the source of creditors' claims, the status of inheritance, as

well as the possibility of conducting a special personal bankruptcy against the heir. When we talk about the status of the deceased before death, we mean that he was engaged in some economic activity as an entrepreneur or he was a member of a company that has unlimited liability where he is liable with his property for the debts of that company. Finally, the deceased could be only a consumer. The author tries to answer whether the status of the deceased before death is important for conducting bankruptcy proceedings over the deceased's estate. The paper also pays attention to the German legislation, as well as to the US legislation in this area. German Insolvency Act regulates personal bankruptcy in detail, as well as bankruptcy over the deceased's estate. In addition, the author refers to some important provisions of the Act on inheritance of Serbia, as well as of the Act on consumer's bankruptcy of Croatia.

Keywords: personal bankruptcy, deceased's estate, acceptance of inheritance, heir, creditors, debtor.

Primljeno: 8. 9. 2020.

Prihvaćeno: 23. 10. 2020.